

הלל

[א]

גדר חיוב הלל בחנוכה

חג או נס

הנה מן הסוגיות מבואר שיש שני מחייבים לחיוב קריאת הלל, מחמת היו"ט ומחמת הנס. דהכי איתא בערכין (י), (א) י"ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, ח' ימי החג, ח' ימי חנוכה, יו"ט הראשון של פסח ויו"ט של עצרת, ובגולה עשרים ואחד, ט' ימי החג, ח' ימי חנוכה, שני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. ומק' הגמ' מאי שנא בחג דאמרינן כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אמרינן, ומשני כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן, דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן, ומק' שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא, לא איקרי מועד, ומק' ר"ח דאיקרי מועד לימא, לא איקדיש בעשיית מלאכה דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, לילה המקודש לחג טעון שירה ושאין מקודש לחג אין טעון שירה. ר"ה ויוה"כ דאיקרו מועד ואיקדוש בעשיית מלאכה לימא, משום דר' אבהו, דאמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכפורים אמר להן אפשר מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני. והא חנוכה דלא הכי ולא הכי וקאמר, משום ניסא. פורים דאיכא ניסא לימא, אמר רבי יצחק לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ. הרי לן שיש מחייב של יו"ט "כליל התקדש חג" ויש מחייב של נס.

למה אין גומרים את ההלל כל ימי הפסח

ועל דרך זה מיישבין קושיא הידועה על הב"י (או"ח סימן תצ) שמביא דברי השבלי הלקט (סי' קעד) בשם מדרש הרנינו פרשת סוכה שהטעם שאין גומרים את ההלל כל ימי הפסח הוא לפי שנטבעו המצרים וכתוב (משלי כד יז) בנפול אויבך אל תשמח. וכן העתיק המשנ"ב (סימן תצ, ז) על הא דכתב בשו"ע (שם) כל הימים של חולו של מועד ושני ימים אחרונים של יו"ט קורים ההלל בדילוג כמו בר"ח. ומסביר המשנ"ב מפני שביום שביעי של פסח נטבעו המצרים, אמר הקדוש ברוך הוא מעשי ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני, וכיון שבז' אין אומרים אותו ע"כ בחוה"מ ג"כ אין אומרים אותו שלא יהיה עדיף מיו"ט אחרון.

ומקשים העולם הרי בגמ' איתא טעם אחר משום דאינם חלוקים בקרבנותיהם. ותי' במשנת רבי אהרן (ח"ג מאמר על חג הפסח) כנ"ל, שיש שני מחייבים לומר הלל או הנס או היו"ט, והגמ' דנה מצד היו"ט ועל זה מתרץ שאינו חלוק בקרבנותיהם ולכן לא נחשב כחג חדש. ואילו השבלי הלקט דן מצד הנס שיאמר הלל שלם, ועל זה תי' מפני שטבעו המצרים בים.

אבל במשנ"ב מבואר שלא כדבריו, שהרי המשנ"ב מסביר לפי טעם הנ"ל למה אין גומרים את ההלל כל שבעת ימי הפסח, וכתב משום שלא גומרים הלל בשביעי לא רצו שחול המועד יהיה עדיף משביעי של פסח. ואם איתא שבא ליישב למה אין גומרים את ההלל בשביעי של פסח מצד הנס, מה שייטיה כאן שאר ימי הפסח, אלא ע"כ שבא ליישב קושיית הגמ' למה אין גומרים את ההלל כל ימי הפסח כמו כל ימי הסוכות, ולזה תי' שבשביעי א"א ולכן גם בחוה"מ לא תקנו. אלא שלפי"ז באמת קשה כנ"ל למה לא כתב טעמא דגמ' והעדיף טעמא דהמדרש שהובא בשבלי הלקט. שוב ראיתי במשנ"ב (תרמד, ד) על הא דאיתא התם שכל ימי החג גומרים את ההלל, דלא הוי כחוה"מ פסח דמדלגין משום דבסוכות כל יום חשוב כיו"ט בפני עצמו כיון שחלוק קרבנותיו מיום שלפניו, וצ"ע.

נשים בהלל של חנוכה

והנה נידון זה מה המחייב של הלל נוגע לענין חיוב נשים בהלל לחנוכה, שלכאורה רק אם הוא משום החג יתכן לומר שפטורות מצד מ"ע שהזמן גרמא. והנה כתב הרמב"ם (מגילה וחנוכה ג, יד) וז"ל ואם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה עונה אחריהם מה שהן אומרים מלה מלה בכל ההלל. וה"ט משום שנשים פטורות מהלל ולכן אינן יכולות להוציא אחרים ידי"ח, אא"כ יאמר מלה במלה עם האשה. ומסתמת לשון הרמב"ם משמע שאינו מחלק בין הלל של שאר המועדים להלל של חנוכה, ובפרט שהרמב"ם כתב כל דיני ההלל בהל' חנוכה, ומשמע שהרמב"ם סובר שנשים פטורות מהלל בחנוכה.

ושוב ראיתי בספר כלי חמדה (מילואים לפרשת מקץ) שדייק כן מעיקר דברי הרמב"ם בהלכות חנוכה עצמו,

שהרי כתב (מגילה וחנוכה ג, ד) כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה. ר"ל שגם נשים חייבות בנ"ח כמבואר במ"מ (שם). ממשיך הרמב"ם (שם הלכה ה) בכל יום ויום משמנת הימים האלו גומרין את ההלל ומברך לפניו בא"י אמ"ה אקב"ו לגמור את ההלל בין יחיד בין צבור, וכאן לא כתב שמי שחייב במקרא מגילה חייב בהלל, משמע שנשים אכן פטורות מקריאת הלל בחנוכה. וקשה דתינח הלל של שאר המועדים י"ל שנשים פטורות משום דהוי מ"ע שהז"ג, אבל לענין חנוכה הרי נשים חייבות בחנוכה משום שאף הן היו באותו הנס, א"כ למה אינן חייבות מה"ט בהלל.

הלל של חנוכה מחמת הנס או ההג

ובספר ירח למועדים (להגר"י אולשין שליט"א) רצה לתרץ על פי מה שחקר בעיקר חיוב הלל דחנוכה האם היא מדין נס או מדין יו"ט, דאם נאמר שהיא מטעם היו"ט של חנוכה א"כ ניחא למה פטורות, מידי דהוי אשאר מועדים דהוי מ"ע שהז"ג.

ועי"ש שרצה להוכיח שהחיוב הוא מצד היו"ט מהא דכתב הגר"א (יהל אור ח"א ל"ט ב' בלקוטים) שההלל של חנוכה משלים להא דלא גומרים את ההלל בפסח בר"ה וביורה"כ. ואם איתא שהמחייב של הלל בחנוכה אינו אלא הנס איך יכול להשלים הלל שחיובו מחמת היו"ט.

וכן רצה לדייק מהא דאיתא בשבת (כא, ב) מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה. משמע שחיוב ההלל הוא מחמת היו"ט שהרי כתוב עשאו ימים טובים בהלל והודאה.

אבל כבר הזכרנו דברי הגמ' בערכין ומבואר שם להדיא שהמחייב של קריאת ההלל בחנוכה הוא הנס, שהרי הגמ' מק' והא חנוכה דלא הכי ולא הכי וקאמר, ומשני משום ניסא, הרי לך להדיא שאע"פ שאינו קרוי מועד ואינו מקודש בעשיית מלאכה חייב בהלל משום הנס. א"כ הדרא קושיא לדוכתיה למה נשים פטורות בהלל.

למה גומרים את ההלל כל ימי חנוכה

והנה הב"י (או"ח סימן תרפג) הביא מדברי השבלי הלקט (סי' קעד) שלש טעמים למה גומרים את ההלל כל יום של חנוכה, וז"ל השב"ל ולמה גומרים את ההלל בחנוכה, מצאתי הטעם בשם רבינו שלמה זצ"ל מתוך שהיא חלוקה בנרותיה, כל יום ויום חלוק משלפניו הוי כחג שחלוק בקרבנותיו. ואחרי ר' בנימין נר"ו פירש הטעם שהרי הנס נתחדש בכל יום ויום, כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל שמנים שבמקדש וכשגברה יד מלכי בית חשמונאי מצאו פך קטן חתום בחותמו של כהן גדול שהיה ראוי להדליק ממנו יום אחד ונעשה להן נס והדליקו ממנו שמונה ימים, א"כ כל יום ויום נתחדש הנס ועל חדושן של נס אנו גומרים את ההלל בכל יום.

ועוד טעם אחר כי חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונאים טהרו את הכל ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה, וכן עשה עזרא כדכתיב ובחנוכת חומת ירושלים בקשו את הלויים מכל מקומותם להביאם לירושלים לעשות חנוכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים וקנורות, תודות - זה קרבן, שיר - זה הלל, ואין קרבן בלא הלל. והרי אנו קורין כל יום בפרשת הנשיאים, כל יום ויום נשיא שלו חלוק משל חבירו, אם כן כל נשיא צריך לגמור הלל על קרבנותיו ואין ראוי לחדש קריאת נשיא אחד בלא קריאת הלל.

ובספר הנ"ל רצה לומר שנחלקו התירושים בחקירה הנ"ל שתי' הראשון סובר שהמחייב הוא היו"ט ולכן תי' שכאן חלוק בנרותיה כמו חג הסוכות שחלוק בקרבנותיו, ותי' השני סובר שהוא מטעם הנס ולכן תי' שגם מצד הנס חלוק כל יום, שכל יום היה נס בפני עצמו.

אבל לענ"ד אין זה נכון שהרי טעם השלישי לא שייך לא לנס ולא ליו"ט, ודוחק לומר שבאמת ס"ל שהטעם שאומרים הלל בחנוכה הוא בגלל קריאת התורה שהרי בגמ' לא הזכיר טעם זה כלל. אלא נראה שבדאי חובת הקריאה הוא משום הנס כדאיתא בערכין, אלא זה שגומרים את ההלל ולא די בקריאת חצי הלל הוא משום אחד הטעמים הנ"ל, או משום שחלוק בנרותיה, או חלוק בנס או בגלל קריאת פרשת הנשיאים, אבל עיקר חיוב הקריאה בוודאי הוא משום הנס.

פרסומי ניסא

ולגבי עיקר הקושיא עי' בספר כלי חמדה (מילואים לפרשת מקץ) שרצה לחלק בין חיוב הדלקת הנרות לחיוב הלל, שחיוב הדלקת הנרות הוא משום פרסומי ואת זה חייבו אף לנשים משום שאף הן היו באותו הנס, משא"כ חיוב הלל הוא כשאר מ"ע שהז"ג שנשים פטורות.

והוכיח כדבריו מקושיית השואל בשו"ת חת"ס (או"ח סימן קפה) להסוברים דאף הן היו באותו הנס סברא דאורייתא היא (תוס' מגילה ד, א ד"ה שאף) לחייב נשים במ"ע שהז"ג, הא אבוהון דכולהון תפילין דילפינן כל התורה מהם לפטור מ"ע שהז"ג (קידושין לד, א), ותפילין גופיה כתיב בהו (סוף פרשת בא) כי ביד חזקה וגו', והרי נשים היו באותו הנס ואפ"ה פטורין מתפילין, וא"כ הוא הדין כל מ"ע שהז"ג אע"פ שהיו באותו הנס יפטרו. עוד הקשה למה לי זכור ושמור בדבור אחד לחייב נשים בקידוש היום (ברכות כ, ב), תיפוק ליה דבדברות שניות תלה שבת ביציאת מצרים, ואמרינן (פסחים קיז, ב) דצריך לומר בקידוש היום זכר ליציאת מצרים. וכן יש להקשות בפרק התכלת (מג, א) דאמר ר' יהודה רמא חוטי אפרזומא דאינשי ביתיה, ומקשה הש"ס מדרמי שמע מינה ס"ל לילה זמן ציצית אם כן אמאי מברך בכל צפרא, ומאי קושיא, דלמא לעולם ס"ל לילה לאו זמן ציצית והא דחייבות נשים בציצית משום שהן היו בנס יציאת מצרים וכתב בציצית יציאת מצרים, וכתב ב"י (ס"א ח) בשם המדרש דבקריעת ים סוף הכריז גבריאלי שיקרעו המים שלפניהם בזכות ציצית שלפניהם, ושל אחריהם בזכות ציצית שלאחריהם, וא"כ כיון שהנשים היו באותו הנס יתחייבו בציצית אף על גב דלילה פטור מציצית. ועל כל זה תי' הכל"ח שרק מצוות של פרסומי ניסא חייבו אותם מטעם שאף הן היו באותו הנס אבל שאר מ"ע שהז"ג לא חייבו אותן. ומיושב א"כ למה נשים פטורות מקריאת ההלל בחנוכה.

והנה דבריו מלאים טעם, אבל לכאורה הם נסתרים מדברי התוס' (שמעם רצה השואל להקשות), דיעויין בתוס' (מגילה ד, א) שהק' למה לי היקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה לחייב נשים במצה תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס, ותי' שני תירוצים או דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן אי לאו מהיקשא, ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתך למיפטר מהזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות. והרי אכילת מצה אין בו משום פרסומי ניסא ובכל זאת רבינו יוסף איש ירושלים היה מחייב נשים במצות מצה מה"ת. עוד קשה שיש גמ' מפורשת (ברכות יד, א) שגם הלל הוא גדר של פרסומי ניסא, דהכי איתא התם בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, אמרינן קל וחומר קריאת שמע דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא, או דלמא פרסומי ניסא עדיף, הרי לן להדיא שגם הלל היא חיוב מחמת פרסומי ניסא.

והחת"ס תי' שתפילין אינם מטעם יציאת מצרים לחוד כי הוא מחק אהבת אוהבים לישא כל אחד חותם אהבת חברו על עצמו, וכדכתיב (שה"ש ח, ו) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה. ולכן אחז"ל (ברכות ו, א) הקדוש ברוך הוא מניח תפילין, ותפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו אהבת ה' את ישראל, והני דידן מאי כתיב בהו אהבתינו את ה' וקבלת עול מלכותו ויחודו, וכדכתיב בפרשת שמע ובפרשת והיה ושם לא נזכר יציאת מצרים כלל, אך הואיל וגם זה מעורר האהבה לזכור חסדו אשר עשה עמנו בצאתנו ממצרים, על כן לסניף בעלמא אמר בשעה שנכתוב אהבת ה' לנו על חותם לבנו נזכיר גם את זה ואיננו אלא סניף, והפטור מעיקור החותם לא נתחייב בסעיף מסעיפי המצוה שהוא יציאת מצרים אע"פ שהיו באותו הנס. ולא שייך לחייב נשים שאף הם היו באותו הנס אלא בפסח חנוכה ופורים, וגם בסוכה לולי האזרח, משום שכל עיקר המצוה לא נתקן אלא בשביל זה, אבל לא בתפילין וכן בציצית שעיקר המצוה וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', ועל דרך אגב נזכיר גם יציאת מצרים וקריעת ים סוף. וכן שמירת שבת עיקרו זכרון למעשי בראשית, וסעיף סעיפיה הם זכר ליציאת מצרים, ואלו היו נשים פטורות מן העיקר לא יתחייבו משום שהיו בני יציאת מצרים.

נשים חייבות במקצת הלל

ועל עיקר הקושיא למה ס"ל להרמב"ם שנשים אינן יכולות להוציא אנשים בהלל אפילו של חנוכה, תי' הגאון ר' שלמה הכהן מוילנא (בעל החשק שלמה) הובא בשדי חמד (מערכת חנוכה אות ט, ב) דנשים באמת חייבות בהלל דחנוכה, אך כמו שבתפילה אף על גב שנשים חייבות הן יוצאות בתפילה אחת, כך גם באמירת הלל אין הן חייבות לומר את כל ההלל אבל הן חייבות במזמור אחד להודות ולהלל, ולכן אינן מוציאות אנשים.

אבל קשה על דבריו, דא"כ היה לו להרמב"ם להזכיר שנשים חייבות עכ"פ שקריאת הלל במקצת כמו שכתב שנשים חייבות בתפלה. ועוד תמה עליו הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ב - ג סימן נח) שהרי בימים שמדלגין ואין אומרים את ההלל הוא משום שמצד הדין פטורים מהלל, אבל הכא דשפיר חייבות בהלל כמו האנשים לא מסתבר שהנשים מדלגות. עוד יש להעיר שתירוצו אינו עולה אלא לתרץ דברי הרמב"ם במש"כ שאין נשים מוציאות אנשים, אבל הדיוק של הכלי חמדה לענין הלל בחנוכה עצמו שמשמע מהרמב"ם שאין נשים חייבות אינו מיישב.

חיוב נשים בהבדלה

ויש להסתפק אפילו לפי הצד שנשים פטורות מקריאת הלל בחנוכה האם מותר להם לקרוא בברכה. וראיתי בספר הלכות חג בחג שיש מדמים קריאת ההלל למש"כ המג"א (סימן רצו, יא), דהנה הרמ"א פסק שנשים לא יבדילו לעצמן, והמג"א הביא בשם הב"ח שאפילו למ"ד שפטורות מ"מ יכולין להבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב, והמנהג שאפילו יש שם אנשים שיכולין לשמוע מפהם מבדילין לעצמן. וכתב המג"א שאפשר שדעת רמ"א דדווקא במצוה שיש בה עשיה רשאין לעשות ולברך, אבל בדבר שאין בה אלא הברכה כגון כאן אין רשאות. מוסיף המג"א שאפשר דמהאי טעמא לא נהגו לקדש הלבנה.

והנה לכאורה דברי המג"א תמוהים שהרי כל הנידון בראשונים האם נשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג הוא מטעם נוסח הברכה "וצונו", שנשים אינן מצוות, א"כ בהבדלה וקידוש לבנה דליכא "וצונו" לכו"ע מותר להם לברך. שו"ר שכ"כ המג"א אח"כ שברא"ש (פ"ק דקידושין) משמע דכל ברכה שאין בה "וצונו" רשאים הנשים לומר.

ויש שרצו לומר שהלל הוי כמו הבדלה משום דליכא עשיה, אבל דחה את זה הישועות יעקב (שם) שאין כוונת המג"א למצוה שאין בו מעשה אלא דבהבדלה כל המצוה הוא הברכה, משא"כ כאן יש מעשה מצוה והיא קריאת ההלל, ועל זה יש ברכת המצוות, ובזה דומה לשאר מ"ע שהז"ג שלדידן נשים יכולות לברך.

אמנם מדברי הפרמ"ג מבואר שהבין בדברי המג"א שעל מצוה שבדיבור אין נשים מברכות. דיעויין שם שכתב שלפי המג"א אין נשים רשאים לומר ברכת קריאת שמע יוצר אור ואהבה רבה חוץ מאמת ויציב, וכן בערבית, ושם הרי יש מצוה בלי הברכה דהיינו ק"ש. וחשבתי שאולי כוונת הפרמ"ג שברכת ק"ש אינם ברכות על ק"ש, ואינו אלא מצוה שכל כולו אינו אלא ברכה, והוי בדיוק כמו הבדלה, אבל מהמשך דברי הפרמ"ג לא משמע כן שכתב שלפי הט"ז (ס"ק ז) ניחא שמחלק בין הבדלה לשאר מ"ע שהז"ג, דבשאר מ"ע שהז"ג שאנשים חייבים עכ"פ מדאורייתא, לכן נשים יכולות לברך, משא"כ בהבדלה שאינו אלא מדרבנן, א"כ הואיל ועיקר קריאת שמע דין תורה לאנשים, רשאים גם הנשים לברך ברכות קריאת שמע, משמע שנוקט דברכת ק"ש הוי ברכות על ק"ש ולא מצוה בפנ"ע, דאי לא תימא הכי למה לפי הט"ז ניחא. עוד כתב הפרמ"ג שלפי הרא"ש שהביא המג"א ניחא, שאין אומרים וצונו.

ולגבי עיקר דברי הט"ז תמה עליו הפרמ"ג דא"כ הלל דר"ח איך מברכות הנשים, וביום שני דראש השנה דבקיאתן בקביעא דירחא איך רשאים לברך לעצמן על מצות תקיעת שופר, ולולב בחול המועד איך מברכות.

[א]

חיוב הלל דאורייתא או דרבנן

הבה"ג מונה קריאת ההלל במנין המצוות וכבר תמה עליו הרמב"ם שחיוב קריאת הלל אינו אלא מדרבנן, הרמב"ן מליץ בעד הבה"ג וכתב שבאמת חיוב הלל הוי מן התורה, ומביא שני ראיות שהלל דאורייתא, חדא מהא דאמרו במסכת תענית (כח, ב) הלל דראש חדש לאו דאורייתא, משמע שבשאר ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל הוא דאורייתא.

ועוד הוכיח ממה ששנינו בערכין (י, ב) שאומרים הלל בליל הסדר, ודרשינן ליה מקרא (ישעיהו ל, כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ופי' הרמב"ן שהוא מדברי קבלה, מ"מ אמר הנביא שישירו לקל המושיע אותם מיד סנחריב כאשר הם משוררים בליל התקדש חג, והוא ליל אכילת הפסח, משמע שעכ"פ ליל פסח חיוב מה"ת. אלא שראייתו הראשונה של הרמב"ן נדחת לפי פרש"י שם בתענית, שכתב לגבי הלל דר"ח שמע מינה דלאו דאורייתא הוה אלא מנהגא, אבל הלל דחנוכה, דכיון דנביאים תיקנוהו שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא עליהן, כשנגאלין יהו אומרין אותו על גאולתן כדאורייתא דמי. הרי שגם שאר הלל אינו דאורייתא אלא רק כדאורייתא, והוא מתקנת נביאים, אלא שחמור מהלל של ר"ח שאינו אלא מנהגא.

שירה ושמחה

ומקור הדבר שהוא מן התורה כתב הרמב"ן שהוא או מהלכה למשה מסיני, או שהוא בכלל השמחה שנצטוונו בה, כמו שכתוב (במדבר י, י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, כי עיקר השירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא.

אשה בחיוב הלל

בעיקר דברי הרמב"ן שחיוב הלל הוא מה"ת מטעם חיוב שמחה, כבר תמה עליו השאגת אריה (סי' ט) ממשנה ערוכה דתנן (סוכה לח, א) מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרים, והטעם משום שאשה אינה חייבת בהלל ואינה יכולה להוציא ידי חובתו. והרי רבי זירא ס"ל (ר"ה ו, ב) דאשה חייבת בשמחה, וא"כ הלל שהוא בכלל מצוות שמחה להרמב"ן, אם כן אשה [וה"ה לעבד דאיתקיש לכל המצות לאשה] יהיו חייבין בהלל מדאורייתא כאיש.

והגרי"פ פערלא (בביאורו לסה"מ לרס"ג מצוה נט) הוסיף להקשות על פי מש"כ בתוס' רי"ד (ר"ה ו, ב) ובריטב"א (קידושין לד, ב), דאפילו לאביי דאמר אשה בעלה משמחה, היינו רק לומר דהיא אינה חייבת להביא שלמי שמחה בפ"ע, אלא בעלה חייב להביאם, והיא חייבת לעלות לירושלים ולאכלם עמו, א"כ אפילו לאביי יכולה להוציא את האיש.

חיוב הלל בחנוכה

הרמב"ן הקשה על דברי עצמו מסוגיא דמס' ברכות (יד, א), דדנה הגמ' האם מותר להפסיק בהלל ובמגילה, מי אמרינן קריאת שמע דאורייתא פוסק הלל דרבנן לא כל שכן, או דלמא פרסומי ניסא עדיף, ומשמע שאינו אלא מדבריהם. ותירץ הרמב"ן, שכל דברי הגמ' הם על הלל בימי חנוכה, וימים שאין גומרים בהן את ההלל, אבל הלל באכילת פסחים ונטילת לולב יהיה מן התורה. והקשה הגרי"פ פערלא, שהרי מהסוגיא דמס' תענית (כח, א) שמשם הוכיח הרמב"ן דקריאת הלל היא מה"ת [שדייק הרמב"ן שרק הלל דר"ח לאו דאורייתא משא"כ חנוכה], מבואר דגם הלל של חנוכה היא מה"ת. וזה תימה גדולה.

ותי' ליישב דברי הרמב"ן על פי דברי רבינו דניאל הבבלי, שבהדלקת נ"ח מקיים מצוה דאורייתא של פרסומי ניסא שנלמד מן הפסוק ולא תחללו שם קדשי, אלא שהיה יכול לצאת ידי זה גם ע"י קריאת הלל. ולפי"ז יישוב דברי הרמב"ן, דמה דקאמר הלל דראש חודש לאו דאורייתא, הא הלל דחנוכה דאורייתא, היינו שעכ"פ יש קיום דאורייתא באמירת הלל, והיינו של פרסומי ניסא, אבל מה שכתב הרמב"ן דהלל דרבנן מיירי בהלל דחנוכה, היינו אחר שהדליק הנרות בלילה שבעצם כבר יצא כבר ידי חובת מצוה דאורייתא לפרסומי ניסא, וממילא קריאת ההלל אין חובתו אלא מדבריהם.

ומ"מ כתב שודאי הרמב"ן חולק על רבי דניאל הבבלי בהלל דמועדים, שלדעת הרמב"ן חובתו מדאורייתא, משום מצות שמחה או מהללמ"ס וכמבואר בדבריו, ובזה חולק על הר"ד הבבלי דס"ל דגם ההלל דמועדים המחייב הוא קידוש השם ופרסומי ניסא, כמו הלל דחנוכה.

אבל קשה שלכאורה הוא דחוק מאוד לומר שס"ל להרמב"ן שיש עוד מקור לחיוב קריאת ההלל מה"ת שאינו מזכיר.

חיוב מה"ת לעשות זכר לנס

אסיים בדברי שו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלג) וז"ל מש"כ לעיל דקביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא ק"ו דאורייתא, ולפ"ז יום פורים וימי חנוכה דאורייתא הם, אך מה לעשות בהם אם לשלוח מנות או להדליק נרות או לעשות זכר אחר זהו דרבנן, והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מ"ע דאורייתא, אך העושה שום זכר יהיה מה שיהיה עכ"פ ביום א' מימי חנוכה ואפי' לא הדליק נרות ולא שלח מנות בפורים וכדומה אינו אלא עבריין דרבנן.

עוד כתב דאפשר שקריאת הלל ומגילה הוה ק"ו דאורייתא לומר שירה כמו שצויה בפסח לספר יציאת מצרים בפה ה"נ ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דוקא, וא"כ היה יוצדק קצת דברי בה"ג שהאריכו בו רמב"ם ורמב"ן בשערים דס' המצות, אלא עכ"פ לא היה לו למנותו מ"ע בפ"ע כיון שהוא כלול בכלל ספור י"מ.